

Andrijana R. Maksimović¹

UDC 316.74:2(497.11)
316.334.3(497.11)
Originalni naučni rad
Primljen: 30. 03. 2020.
Prihvaćen: 15. 11. 2020.

ODNOS PERSONALIZOVANE RELIGIOZNOSTI I POLITIČKOG AKTIVIZMA KOD GRAĐANA SRBIJE²

REZIME: Autor se u radu koristi podacima dobijenim empirijskim istraživanjem personalizovane religioznosti i političkog aktivizma. Koristi se analiza sekundarnih podataka Evropskog istraživanja vrednosti (European Value Study-EVS). Personalizovanu religioznost smo operacionalizovali kroz sledeće aspekte: verovanje u ličnog boga/duha/životnu silu, unutrašnja duhovnost, zainteresovanost za sveto/natprirodno, nalaženje utehe u veri, molitva i/ili meditacija. U operacionom smislu, politički aktivizam sačinjava pet varijabli: potpisati peticiju, pridružiti se bojkotima, učestvovati na zakonski odobrenim demonstracijama, pridružiti se neslužbenim štrajkovima i zauzeti zgrade ili fabrike. Cilj rada je istražiti u kakvom su odnosu personalizovana religioznost kao tzv. svetovna religioznost i politički aktivizam kao oblik političke participacije kod građana Srbije. Regresionom analizom smo utvrdili da je personalizovana religioznost pozitivan prediktor političkog aktivizma, ali ne i statistički značajan.

KLJUČNE REČI: *religioznost, personalizovana religioznost, politička participacija, politički aktivizam, građani, Srbija*

---

¹ Asistent sa doktoratom na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru, Departman za pravne nauke, email: adrijanam0809@yahoo.com

² Rad je proistekao iz doktorske disertacije „Утицај религиозности на политичку партиципацију грађана Србије“, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, decembar 2017. g.

1. Uvod

U eri globalizacije i postmoderniteta, religija i religioznost se sve više postavljaju kao dinamični fenomeni. Transformacija savremenog društva je dovela do novih egzistencijalnih teškoća u kojima ljudima nije lako da „definišu poželjni tip egzistencije“ (Golubović, 1973: 79). Tako suštinu religioznog uverenja oblikuje prihvatanje koje proizlazi iz unutrašnje potrebe da se izbegnu kaos i besmisao. Upravo zbog toga, ljudi su u potrazi za novim izvorima identiteta, novim izvorima stabilne zajednice, koji bi pružili osećanje smisla i svrhe. Kako ističe Berger, „danas jačaju upravo one Crkve koje su se najmanje kompromitovale duhom modernizma i sekularizma“ (Jukić, 1991: 180). Za Jukića je današnja religioznost izrazito nesvetovna, nepolitična i necrkvena (Jukić, 1991). Sekularizacija je učinila da klasična religioznost izgubi svoju tradicionalno dominantnu poziciju. Na tu poziciju dolaze različiti oblici svetovne religioznosti. Ono što karakteriše oblike tzv. svetovne religioznosti jeste da „iako su objekti verovanja u njima empirijske, a ne onostrane prirode, za njih je primarno značajno što je u njima ovaploćeno sveto; oni se uzimaju kao sveti i dobijaju transcendentno značenje“ (Bešić & Đukanović, 2000: 67). Ovaj novi religijski senzibilitet objašnjava se posledicom individualizacije religije, ali i političkog delovanja. Postoje mišljenja (Turner, 1991; Casanova, 1994) da religija opstaje i ostaje kao veoma značajna za pojedince, ali i kao faktor koji oblikuje njihove stavove i ponašanja. Brojni empirijski podaci ukazuju na prisutnost teze da pojedinci, kao aktivni društveni akteri, sami definišu i redefinišu sam koncept religioznosti i to na način da odbacuju tradicionalne interpretacije crkve, zadužene prevashodno za duhovnu brigu vernika (Berger, 2001). Personalizovana religioznost se sastoji od „unutrašnjeg i individualizovanog stava prema svetom“ (Bešić, 2014: 80). Zasniva se na izgradnji religijskog sveta na personalizovanoj duhovnoj ravni. Prema Cvitkoviću, bilo koja vrsta verovanja jeste čovekova duboka potreba; religija ima „prošlost, sadašnjost, budućnost, može biti i mrtvih bogova, ali religija ostaje večita“ (Cvitković, 1996: 49). Iako ne u potpunosti, personalizovana religioznost je oslobođena uticaja društvenokulturnih obzira pripadanja određenoj verskoj zajednici i upražnjavanja verskih obreda.

Drugi koncept kojim se rad bavi jeste politički aktivizam. Politički aktivizam je oblik političke participacije. Učestvovanje u politici u demokratskom društvu podrazumeva čitav niz aktivnosti koje prevazilaze glasanje i članstvo u udruženjima. Stoga se ovaj koncept često označava i kao nekonvencionalna politička participacija. Pod političkim aktivizmom se podrazumeva „spremnost građana na preduzimanje određenih akcija kako bi se uticalo na donosiocje odluka, uključujući i radikalne oblike delovanja“ (Bešić, 2014: 238). Odnosi se na aktivnosti građana koji imaju nameru i potrebu da utiču na državne strukture, kao i na kolektivno obavezujuće odluke. Kase i Barnes su smatrali da ovaj oblik nekonvencionalnog delovanja nosi i određene rizike, a to utiče na demokratiju i njeno funkcionisanje. U tom smislu „neophodna je politička socijalizacija građana i odgovorno ponašanje političkih elita“ (Kaase & Barnes, 1979: 530). Različiti oblici participacije i obrazaca ponašanja određuju tip političke kulture. Almon i Verba (1963) govorili su o tri tipa političke kulture: parohijalnom, podaničkom i participacijskom. O kom će tipu političke kulture biti reč, osim što zavisi od toga kakav odnos građani imaju prema političkom sistemu i od njihovog interesovanja za politiku, zavisi i od toga da li građani utiču da se ostvare određeni ishodi i na koji način to čine. Autor akcenat upravo stavlja na taj aspekt političke participacije, te postojanje političkog aktivizma tumači kao visok stepen političke participacije. Učestvovanje u politici u ovom smislu kvalitativno prevazilazi povremenu izbornu participaciju. Ukoliko se u jednom poretku građani ne uključuju u političke rasprave, u rad društvenopolitičkih organizacija, već svoje učestvovanje u zajednici i politici svode na glasanje, onda nije reč o demokratskom modelu političke kulture. Stoga nam je bilo važno da ispitamo da li građani Srbije učestvuju u politici na nivou političkog aktivizma i time razmotrimo o kakvom modelu političke kulture je reč. Ovde se politički aktivizam uzima kao zavisna varijabla da bi se pokazalo idu li duhovnost i građanska politička kultura zajedno ili su pak suprostavljene.

Predmet rada je empirijsko istraživanje odnosa personalizovane religioznosti, kao svetovne religioznosti, i političkog aktivizma, kao jednog od oblika političke participacije. Cilj je bio ispitati u kakvom su odnosu personalizovana religioznost i politički aktivizam kod građana Srbije. Opšta hipoteza od koje se pošlo jeste da personalizovana

religioznost utiče na politički aktivizam na način da je veći nivo personalizovane religioznosti praćen nižim stepenom političkog aktivizma i obrnuto. Ovo objašnjavamo opštim društvenim i političkim prilikama. Politički aktivizam je oblik političke participacije. Politički aktivizam se tumači kao osnov socijalnog poverenja koje utiče na poverenje u institucije (Brehm & Rahn, 1997). Poverenje u institucije se tretira kao politička varijabla i zavisi od političkih faktora. Kako to objašnjavaju autori (Newton & Norris, 2000; Holmberg, 1999), s obzirom na to da institucijama upravljaju političke partije i akteri koji poverenje dobijaju na izborima, odnos prema institucijama se pretežno tretira kao odnos prema partijama i akterima. Kako postkomunistička društva nemaju neku vrstu istorijskog iskustva sa demokratskim institucijama, može se pretpostaviti da će poverenje u političke institucije u ovim društvima biti na mnogo nižem nivou u odnosu na društva koja imaju ovu vrstu iskustva.

Autor se u radu oslanja na analizu sekundarnih podataka Evropskog istraživanja vrednosti. Reč je o komparativnom krosnacionalnom i longitudinalnom istraživanju koje se po jedinstvenoj metodologiji realizuje u čitavoj Evropi. Istraživanje je realizovano 2009. godine, ali usled velikog broja podataka i strogih kriterijuma validnosti, podaci su u celini obezbeđeni tek 2011. godine. Istraživanje se realizuje na svakih deset godina (Bešić, 2014: 13).³ Prvi talas ovog istraživanja realizovan je 1981. Tek u poslednjem talasu ovog istraživanja (2009) uključena je Srbija. Pored Srbije, uključene su i Crna Gora, Makedonija (Severna Makedonija), Bosna i Hercegovina i Kosovo. Tek je uključivanjem svih zemalja bivše Jugoslavije u istraživanje stvorena mogućnost za realizaciju komparativnih studija. Za ispitivanje veza između varijabli, autor se u radu koristio metodama bivarijantne i multivarijantne statistike.

2. Personalizovana religioznost građana Srbije

Personalizovana religioznost obuhvata verovanje u neku vrstu duha/životne sile, zainteresovanost za sveto/natprirodno, ali i nalaženje utehe u veri, kao i utvrđivanje da li se ispitanici mole i/ili meditiraju.

---

³ Svi podaci o istraživanju, istorijat, upitnik i podaci, mogu se dobiti na: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

Merenje po parametrima predstavljeno je različitim skalama. Distribuciju odgovora po parametrima prikazujemo u tabelama od 2.1 do 2.4.

U ličnog boga	Duha ili životnu silu
18,7	55,9

Tabela 2.1 Veruje u ličnog boga, duha ili životnu silu (N-1433), prikazano u procentima

Veoma zainteresovano	18,2
Donekle zainteresovano	40,0
Nije baš zainteresovano	25,5
Uopšte nije zainteresovano	13,5

Tabela 2.2 Unutrašnja duhovnost (N-1469), u procentima

1 Nije mi uopšte važan	7,8
2	2,4
3	3,7
4	3,9
5	13,3
6	7,0
7	9,2
8	12,8
9	9,1
10 Veoma mi je važan	26,8

Tabela 2.3 Koliko je Bog važan u tvom životu (N-1452), u procentima

Nalazi utehu u veri	Moli se i/ili meditira
19,8	26,1

Tabela 2.4 Nalazi utehu u veri (N-1397), moli se i/ili meditira (N-1466), u procentima

Kao što možemo da vidimo u Tabeli 2.1, u ličnog boga veruje 18,7%, a u duha ili životnu silu 55,9% ispitanika. Za unutrašnju duhovnost (Tabela 2.2) veoma je zainteresovano 18,2% ispitanika, donekle je zainteresovano 40,0%, nije baš zainteresovano 25,5%, a 13,5% ispitanika uopšte nije zainteresovano za unutrašnju duhovnost. Na pitanje – koliko je Bog važan u tvom životu (Tabela 2.3) – ponudili smo skalu od 1 do 10, koja se zapravo kreće u rasponu nije mi uopšte važan, i to pokazuje 7,8% ispitanika, do veoma mi je važan, što pokazuje 26,8% ispitanika. Utehu u veri nalazi 19,8%, a moli se i/ili meditira 26,1% ispitanika (Tabela 2.4).

Koristeći se rezultatima EVS, komparativno, u zemljama bivše Jugoslavije najviše su merene vrednosti na pojedinačnim indikatorima, osim kada je u pitanju unutrašnja duhovnost, čije se najviše vrednosti uočavaju kod zemalja zapadne Evrope. Od zemalja bivše Jugoslavije, najviše vrednosti su prema podacima na Kosovu, a najniže u Sloveniji. Razlike nisu značajne između Srbije i Hrvatske, Srbije i Makedonije, Slovenije i Crne Gore. Podaci ukazuju da Kosovo odstupa visokim stepenom religioznosti u odnosu na prosek evropskih zemalja, dok su Srbija i Crna Gora ispod evropskog proseka (Bešić, 2014: 81–82).

Rezultati faktorske analize kao i Cronbach's Alpha koeficijenti predstavljeni su u tabelama od 2.5 do 2.7.

	Inicijal	Ekstrakcija
Verovanje u ličnog boga ili duhovnu silu	1.000	.447
Unutrašnja duhovnost	1.000	.437
Bog važan u životu	1.000	.631
Nalazi utehu u veri	1.000	.613
Moli se/meditira	1.000	.578

Tabela 2.5 Inicijalna ekstrakcija ajtema

Na osnovu ovih parametara formiran je sintetički skor koji meri personalizovanu religioznost u rasponu od 0 (najniža) do 1 (najviša vrednost).

Kao što se u Tabeli 2.5 vidi, vrednost komunaliteta za sve pojedinačne faktore posle ekstrakcije pokazuje da prosečan komunalitet za sve faktore nije veći od 0.6 (0,54). To znači da nije ispunjen Kajzerov kriterijum.

Komponente	Inicijalne ejgen vrednosti			Ekstrahovane ejgen vrednosti		
	Ukupno	Varijanse %	Kumulativ %	Ukupno	Varijanse %	Kumulativ %
1	2.706	54.114	54.114	2.706	54.114	54.114

Tabela 2.6 Komponente i procenat objašnjene varijanse

Svojtvena vrednost (ekstrahovane ejgen vrednosti) pokazuje koju količinu varijanse manifestnih varijabli objašnjava svaki faktor (pri čemu je ukupna varijansa svake varijable 1, odnosno ukupna količina varijanse svih manifestnih varijabli jednaka je broju varijabli). Prvi faktor koji se faktorskom analizom ekstrahuje objašnjava najveću količinu varijanse, odnosno maksimalno korelira sa najvećim brojem manifestnih varijabli. Prve tri kolone u Tabeli 2.6 podaci su za sve faktore, a druge tri samo za one faktore koji ispunjavaju kriterijum da budu zadržani (svojtvena vrednost preko 1).

Verovanje u ličnog boga/duha ili životnu silu	.669
Unutrašnja duhovnost	.661
Bog važan u životu	.794
Nalazi utehu u veri	.783
Moli se i/ili meditira	.760

Tabela 2.7 Faktorska opterećenja

Tabela 2.7 prikazuje faktorska zasićenja. Vrednosti komunaliteta za sve pojedinačne faktore posle ekstrakcije nisu veći od 0,7. Prosečan komunalitet za sve faktore iznosi: $3,667/5 = 0,73$. Prema tome, veći je od 0,6, što znači da je ispunjen Kajzerov kriterijum.

U Tabeli 2.8 prikazana je distribucija⁴ dobijenog faktorskog skora koji je formiran kao regresioni skor.

		Verovanje u ličnog boga/ duha ili životnu silu	Unutrašnja duhovnost	Bog važan u životu	Nalazi utehu u veri	Moli se i/ili meditira
N	Validno	1433	1469	1452	1397	1466
	Nedostaje	79	43	60	115	46
Aritmetička sredina		2.08	2.35	6.92	.79	.73
Standardna greška AS		.020	.025	.075	.011	.012
Medijana		2.00	2.00	8.00	1.00	1.00
Modus		2	2	10	1	1
Standardna devijacija		.767	.939	2.862	.410	.444
Varijansa		.589	.882	8.193	.168	.197
Skjunis		.686	.254	-.645	-1.397	-1.043
Kurtozis		.519	-.805	-.673	-.047	-.914
Opseg		3	3	9	1	1
Minimum		1	1	1	0	0
Maksimum		4	4	10	1	1
Per- cen- tili	25	2.00	2.00	5.00	1.00	.00
	50	2.00	2.00	8.00	1.00	1.00
	75	2.00	3.00	10.00	1.00	1.00

Tabela 2.8 Statističke vrednosti distribucije skora personalizovane religioznosti

⁴ Distribucija vrednosti je ključno pitanje koje se tiče frekvencije. Normalna distribucija znači da su vrednosti ravnomerno raspoređene, da su srednje vrednosti najfrekventnije, a kako se krećemo ka krajevima, manja je frekventnost vrednosti na marginama (Bešić, 2008: 130).

3. Politički aktivizam kao oblik političke participacije kod građana Srbije

Pod političkim aktivizmom podrazumevamo sve one aktivnosti građana kojima cilj nije da utiču na državne strukture i kolektivno obavezujuće odluke. Preciznije, ovaj oblik političke participacije označava se kao „spremnost građana na preduzimanje određenih akcija kako bi se uticalo na donosiocce odluka, uključujući i radikalne oblike delovanja (Bešić, 2014: 238). Uzimajući u obzir osnovne karakterne crte ovog oblika političke participacije, on se vrlo često označava i kao nekonvencionalna politička participacija. U aktivnosti koje čine politički aktivizam mogli bismo ubrojati: potpisati peticiju, pridružiti se bojkotima, učestvovati na zakonski odobrenim demonstracijama, pridružiti se neslužbenim štrajkovima i zauzeti zgrade ili fabrike. Kroz ove aktivnosti smo operacionalno i merili politički aktivizam građana Srbije. Procentualne vrednosti za svaki od oblika političke participacije prikazane su u Tabeli 3.1.

	Potpisati peticiju	Pridružiti se bojkotima	Učestvovati u zakonskim demonstracijama	Pridružiti se neslužbenim štrajkovima	Zauzeti zgrade ili fabrike
Radio/radila bih to	21,1	10,0	12,9	4,6	1,2
Mogao/mogla bih to da radim	47,7	41,2	40,6	22,4	10,2
Nikada ne bih to radio/radila	24,4	40,6	39,4	60,8	76,4

Tabela 3.1 Politički aktivizam po indikatorima (N-1512), u procentima

Kao što vidimo iz Tabele, od ukupno 1512 ispitanika 21,1% njih je odgovorilo da bi potpisalo peticiju, 47,7% da bi to moglo da radi, a 24,4% to nikada ne bi radilo. Bojkotima bi se pridružilo 10,0% od ukupnog broja ispitanika, 41,2% bi moglo to da radi, a nikada to ne bi radilo

40,6% ispitanika. U zakonski odobrenim demonstracijama učestvovalo bi 12,9% ispitanika, 40,6% moglo bi to da radi, 39,4% nikada to ne bi radilo. Neslužbenim štrajkovima bi se pridružilo 4,6% ispitanika, 22,4% moglo bi to da radi, a 60,8% ispitanika to nikada ne bi radilo. Da bi zauzeli zgrade ili fabrike, odgovorilo je 1,2% ispitanih, moglo bi to da radi 10,2% ispitanika, a 76,4% to nikada ne bi radilo. Dakle, iz tabele možemo videti da je najveći procenat onih koji su odgovorili da bi potpisali peticiju (21,1%), a najmanji je procenat onih koji bi zauzeli zgrade ili fabrike (1,2%).

Rezultate faktorske analize predstavljamo u tabelama od 3.2 do 3.4.

Relijabilnost skale kojom merimo politički aktivizam testirali smo faktorskom analizom. Ekstrakcijom smo dobili samo jednu komponentu na svim uzorcima, a opterećenja svih parametara srazmerno su visoka. Na visok stepen relijabilnosti ukazuju KMO test i Cronbach'Alfa koeficijent.

	Inicijal	Ekstrakcija
Potpisati peticiju	1.000	.494
Pridružiti se bojkotima	1.000	.734
Učestvovati u zakonskim demonstracijama	1.000	.730
Pridružiti se neslužbenim štrajkovima	1.000	.609
Zauzeti zgrade ili fabrike	1.000	.371

Tabela 3.2 Inicijalna ekstrakcija parametara

Kako pokazuju rezultati u Tabeli 3.2, prosečan komunalitet za sve varijable iznosi 0,58. Dakle, manji je od 0,6 i time ne ispunjava Kajzerov kriterijum.

Komponente	Inicijalne ejgen vrednosti			Ekstrahovane ejgen vrednosti		
	Ukupno	Varijanse %	Kumulativ %	Ukupno	Varijanse %	Kumulativ %
1	2.937	58.736	58.736	2.937	58.736	58.736

Tabela 3.3 Komponente i procenat objašnjene varijanse

Analizom smo identifikovali samo jednu komponentu, te smo na osnovu ovih pet parametara formirali skalu političkog aktivizma.

Potpisati peticiju	.703
Pridružiti se bojkotima	.857
Učestvovati u zakonskim demonstracijama	.854
Pridružiti se neslužbenim štrajkovima	.780
Zauzeti zgrade ili fabrike	.609

Tabela 3.4 Faktorska opterećenja

Vrednosti KMO testa i Cronbacch's Alpha koeficijenta ukazuju na visok stepen relijabilnosti skale za ukupan uzorak. Vrednosti komunaliteta za sve pojedinačne faktore posle ekstrakcije nisu veće od 0,7 samo kod jednog faktora. Prosečan komunalitet za sve faktore iznosi: $3,803/5 = 0,76$, prema tome, veći je od 0,6, što znači da je ispunjen Kajzerov kriterijum.

4. Odnos personalizovane religioznosti i političkog aktivizma

Najviše vrednosti personalizovane religioznosti primećujemo kod onih građana koji bi potpisali peticiju, a najniže kod onih koji to nikada ne bi radili.

		N	AS	SD	F-test
Personalizovana religioznost	Radio/radila bih to	264	.013	1.029	F(2,1199) = .422, p > 0.1
	Mogao/mogla bih to da radim	604	.004	.970	
	Nikada ne bih to radio/radila	334	-.051	1.038	

Tabela 4.1 Srednje vrednosti personalizovane religioznosti i potpisati peticiju

U pogledu parametra – pridružiti se bojkotima, najviše vrednosti personalizovane religioznosti uočavamo kod onih ispitanika koji bi mogli to da rade, a najniže kod onih koji bi to radili.

		N	AS	SD	F-test
Religijsko verovanje	Radio/radila bih to	130	.122	1.007	F(2,1115) = 4.213, p < 0.1
	Mogao/mogla bih to da radim	487	-.110	.968	
	Nikada ne bih to radio/ radila	502	.038	1.011	

Tabela 4.2 Srednje vrednosti personalizovane religioznosti i pridruživanja bojkotima

Kada je u pitanju oblik političkog aktivizma – učestvovati u zakonskim demonstracijama, najviše vrednosti personalizovane religioznosti uočavamo kod onih ispitanika koji bi mogli da učestvuju u zakonskim demonstracijama, a najniže kod onih koji bi to radili.

Dimenzije religioznosti		N	AS	SD	F-test
Persona- lizovana religioznost	Radio/radila bih to	161	-.059	1.112	F(2,1193) = .260, p > 0.1
	Mogao/ mogla bih to da radim	516	.005	.948	
	Nikada ne bih to radio/ radila	520	-.012	1.009	

Tabela 4.3 Srednje vrednosti personalizovane religioznosti i učestvovati u zakonskim demonstracijama

Najviše vrednosti personalizovane religioznosti uočavamo kod onih ispitanika koji bi se pridružili neslužbenim štrajkovima, a najniže kod onih koji nikada to ne bi radili.

		N	AS	SD	F-test
Persona- lizovana religioznost	Radio/radila bih to	54	.047	.872	F(2,1139) = .309, p > 0.1
	Mogao/ mogla bih to da radim	281	.020	.928	
	Nikada ne bih to radio/ radila	808	-.024	1.029	

Tabela 4.4 Srednje vrednosti personalizovane religioznosti i pridruživanja neslužbenim štrajkovima

Najviše vrednosti personalizovane religioznosti uočavamo kod ispitanika koji bi zauzeli zgrade ili fabrike, a najniže kod onih koji to ne bi radili nikada.

		N	AS	SD	F-test
Persona- lizovana religioznost	Radio/radila bih to	15	.1425	.905	F(2,1131) = .595, p > 0.1
	Mogao/ mogla bih to da radim	129	.056	.979	
	Nikada ne bih to radio/ radila	990	-.027	1.007	

Tabela 4.5 Srednje vrednosti personalizovane religioznosti i zauzimanja zgrade ili fabrike

	Model 1	Model 2
Intercept	.699**	.161
Muški	-.212**	-.254**
Starost	-.004*	-.003
Obrazovanje	-.118**	-.089**
Prihod	-.049 [†]	-.077**
Selo	.078	.058
Pravoslavci		.736**
Katolici		.484**
Muslimani		1.266**
Protestanti		.445*
R ²	.038	.151

Tabela 4.6 Prediktori personalizovane religioznosti

Kao što iz Tabele 4.6 možemo videti, muškarci su negativan, ali statistički značajan prediktor personalizovane religioznosti. Žene su, dakle, na višem nivou u pogledu personalizovane religioznosti u odnosu na muškarce. Kako ističu neki autori (npr. Anić, 2003), žene su više vezane za duhovne vrednosti i religija je više u skladu sa suštinskom prirodom žena, nego muškaraca. Ovo bismo mogli objasniti i samim društvenim uslovima koji utiču na to da su žene zbog nezaposlenosti više u društvenoj izolaciji od muškaraca i da teže to religioznošću da nadomeste. Starost je stabilan, statistički značajan prediktor, ali je negativan prediktor personalizovane religioznosti. Dakle, mladi više veruju, u pogledu personalizovane religioznosti, u odnosu na stare. Ovo objašnjavamo društvenim uslovima koji su od presudnog značaja za formiranje pogleda na svet. Društveni faktori koji prate proces modernizacije doveli su do toga da se stepen klasične religioznosti smanji, a da su pojedinci sve više izloženi uticajima profanog društva. Budući da smo personalizovanu religioznost odredili kao netradicionalnu, neklasičnu religioznost, tj. kao svetovnu religioznost, razumljivo je da je ovaj tip religioznosti na višem nivou kod mladih u odnosu na stare generacije. Obrazovanje je negativan, ali statistički značajan prediktor personalizovane religioznosti. Što je viši stepen obrazovanja, to je niži stepen personalizovane religioznosti. Ovo objašnjavamo time što je obrazovanje jedan od faktora individualizacije kao proizvoda ukupnog ekonomskog razvoja,

urbanizacije i sekularnog obrazovanja. Prihod je negativan i statistički značajan prediktor personalizovane religioznosti. Dakle, vrednosti personalizovane religioznosti su niže što su veći prihodi. Ovo je u skladu sa poznatim Inglehartovim stavom da povećanje socijalne i ekonomske sigurnosti u postmodernom društvu udaljava ljude od religije (Inglehart, 1997). Selo je pozitivan prediktor i nije statistički značajan. Priroda društvenih odnosa u selu je kompatibilna sa religioznošću uopšte. To što nije statistički značajan prediktor samo govori o tome da je u selu, kao čuvaru tradicije, dominantna klasična religioznost. U pogledu verskih konfesija, treba reći da su sve one pozitivan i statistički značajan prediktor. Vrednost beta regresionog koeficijenta personalizovane religioznosti najviša je kod muslimana, a najniža kod protestanata. Ovo objašnjavamo globalnim trendovima u religioznosti koji su uticali na povišen stepen religioznosti pripadnika islamske veroispovesti i u Srbiji.

Kako bismo preciznije testirali hipotezu o odnosu personalizovane religioznosti i političkog aktivizma, formirali smo regresione modele (Model 1 – interesovanje za politiku; Model 2 – politički aktivizam; Model 3 – izborna participacija).

U Tabeli 4.7 predstavljen je regresioni model personalizovane religioznosti.

	Model 1	Model 2	Model 3
Intercept	.197	.231	.144
Muški	-.274*	-.265*	-.243*
Starost	-.003	-.004+	-.003+
Obrazovanje	-.087**	-.110**	-.089**
Prihod	-.084**	-.070**	-.086**
Selo	.047	.050	.043
Pravoslavci	.736*	.754*	.727*
Katolici	.460*	.555*	.492*
Muslimani	1.330*	1.013**	1.276*
Protestanti	.452+	.272	.663**
Interesovanje za politiku	.034		
Politički aktivizam		.017	
Izborna participacija			.085
R ²	.152	.151	.150

Tabela 4.7 Personalizovana religioznost kao prediktor političkog aktivizma

Kao što smo već istakli, jedino visok stepen političke participacije na svim nivoima tvori ambijent zvani građanska politička kultura. Građanska politička kultura je baza stabilne demokratije. Ali da bi o građanskoj političkoj kulturi bilo reči, uloga građana u demokratiji mora biti aktivna. Ta aktivna politička participacija građana podrazumeva čitav niz aktivnosti koje prevazilaze interesovanje za politiku i glasanje. Stoga su, pored političkog aktivizma, u regresioni model uključeni interesovanje za politiku i izborna participacija. Kao što primećujemo iz Tabele 4.7, personalizovana religioznost je pozitivan prediktor bez statističke značajnosti u svim ponuđenim modelima političke participacije. Najviše vrednosti personalizovane religioznosti uočavamo u modelu izborne participacije, a najniže u modelu političkog aktivizma. Ovaj nalaz umnogome upućuje o prirodi demokratije i ulozi građana u demokratiji. S obzirom na vrednost izborne participacije, jasno je da se uloga građana u Srbiji svodi na glasanje.

5. Zaključak

Dva ključna koncept kojima se rad bavio jesu personalizovana religioznost i politički aktivizam. Trebalo je ispitati u kakvom su odnosu personalizovana religioznost i politički aktivizam kod građana Srbije, što je bio i cilj istraživanja. Personalizovanu religioznost smo merili na osnovu verovanja u ličnog boga, duha ili životnu silu, te na osnovu tvrdnje da se veza sa božanskim uspostavlja na sopstveni način, kroz zainteresovanost za sveto/natprirodno, ali i nalaženje utehe u veri, kao i na osnovu toga da li se ispitanici mole i/ili meditiraju. Politički aktivizam smo operacionalno sagledavali kroz sledeće varijable: potpisati peticiju, pridružiti se bojkotima, učestvovati u zakonskim demonstracijama, pridružiti se neslužbenim štrajkovima i zauzeti zgrade ili fabrike. Kako rezultati našeg istraživanja pokazuju, najviše je onih koji bi potpisali peticiju, a najmanje onih koji bi zauzeli zgrade ili fabrike. Dakle, uočava se nizak stepen političkog aktivizma kod građana Srbije. Regresioni modeli nam pokazuju da je personalizovana religioznost pozitivan prediktor političkog aktivizma, ali ne i statistički značajan. Ovaj nalaz nas upućuje na zaključak da postoji slaba veza između duhovnosti i političkog akti-

vizma, čime je naša hipoteza potvrđena. Upravo lična nesigurnost vodi u duhovnost. Da bi postojala jaka veza duhovnosti i političkog aktivizma, pa i političke participacije uopšte, potreban je visok nivo poverenja i važnosti društvenih normi. Nizak nivo socijalnog poverenja vodi duhovnosti, ali i potrebama za jakom vlašću.

Takođe, ukoliko smo utvrdili da viši stepen personalizovane religioznosti vodi nižem nivou političkog aktivizma, a pri tome znamo da je religioznost internalizovana osobina ličnosti, možemo očekivati da bi povećanje nivoa religioznosti vodilo jačanju nekog tipa autoritarne političke kulture. No, iako su neka istraživanja u zemljama u okruženju pokazala da se povišena autoritarnost tumači i kao kulturno zasnovana na patrijarhalnoj porodici, koja je u uskoj vezi sa religijom, moguće da je ova predikcija preslobodna.

Literatura

- Almond, G., Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Anić, R. J. (2003). *Više od zadanoga. Žene u crkvi u Hrvatskoj u 20. Stoljeću*. Split: Franjevački institut za kulturu mira.
- Berger, P. L. (2001). Reflections on the sociology of religion today. *Sociology of religion*, 62, 443–454.
- Bešić, M. (2008). *Metodologija političkih nauka sa statistikom*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Bešić, M. (2014). *Tranzicione traume i promene vrednosnih orijentacija – generacijski pristup: komparativna empirijska studija vrednosti u zemljama bivše Jugoslavije*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Brehm, J. & Rahn, W. (1997). Individual level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Sciences*, 41 (3), 999–1023.
- EVS (European Value Study) <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>
- Golubović, Z. (1973). *Čovek i njegov svet: u antropološkoj perspektivi*. Beograd: Prosveta.
- Đukanović, B. & Bešić, M. (2000). *Bogovi i ljudi. Religioznost u Crnoj Gori*. Podgorica: CID.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jukić, J. (1990). *Budućnost religije*. Split: Matica hrvatska.
- Kase, M. & Barnes, H. S. (1979). The future of political protest in western democracies in: *Political action: mass participation in five western democracies*. Beverly Hills, Calif: Sage publications.
- Newton, K. (1999). Social and political trust in established democracies. In: P. Norris, (ed.), *Critical citizens Global support for democratic governance*. New York: Oxford university press.
- Turner B. (1991). *Religion and social theory*. London: Sage.
- Holmberg, S. (1999). Down and down we go: political trust in Sweden. In: Pippa Norris, (ed.), *Critical citizens Global support for democratic governance*. New York: Oxford university press.
- Casanova, J. (1994). *Public religions in the modern world*. Chicago: University of Chicago press.
- Cvitković, I. (1996). *Sociologija religije*. Sarajevo: Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta.